

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

Hans Frederiksen:

Nørherredhus

Søren Nissen:

Tørvestrygning

Poul Kürstein:

J. F. Duseberg

Hans Hostrup:

Høgsbrogård

H. J. Helms

Skæbner i Vestslesvig

Johann R. Volquardsen:

Krumhusum

Egnsvandring 3. september 1967

Urban Schrøder:

Jens Holdt

Program

*for de nationale foreningers efterårsmøde på Agerskov
Ungdomsskole lørdag d. 21. og søndag d. 22. oktober 1967*

Lørdag den 21. oktober

- Kl. 14,30: Hvordan fornyer vi det folkelige kulturarbejde i Sønderjylland? Diskussionsindledere: Rektor Knud Fanø, Flensborg, amtskonsulent J. Damgaard Christensen, Vojens, og redaktør Bjerregaard Jessen, Sønderborg. Fælles kaffebord.
- 20,00: Sønderjysk folkemålsaften ved forfatteren Martin N. Hansen og frue, Odense.

Søndag den 22. oktober

- Kl. 9,00: Gudstjeneste i Hellevad kirke v. sognepræst Peters-Lehm.
- 11,00: De nationale foreningers fælles styrelsesmøde.
- 14,00: Kommunalreformen og Sønderjylland. Indledere: Amtmand, dr. jur. Tyge Haarløv, Tønder, folketingsmand, amtsrådsmedlem P. Gorrsen, Alnor, borgmester J. Paulsen, Tønder, og sognerådsformand B. A. Diemer, Kliplev. Fælles kaffebord.

Deltagelse bedes anmeldt til lærer Jens Kristensen, Genner, snarest og senest fredag den 20. oktober, tlf. (046) 6 89 48.

Afgift for hele kursus kr. 5,00. – Enkelt møde kr. 2,00. – Kaffebord kr. 4,00. – Middag kr. 8,00. – Overnatning med opredt seng kr. 6,00.

Alle er velkomne til hele mødet eller enkelte foredrag.

På samarbejdsudvalgets vegne

Hans Andersen

Peter Kr. Iversen

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster årlig 20.00 kroner + MOMS (frit tilsendt). Abonnement og enkeltnumre (2.00 kroner stykket plus MOMS og porto, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, tlf. (046) 2 27 04, eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gratis på anmodning.

Det gamle Nørherredhus blev opført 1906; dette billede er taget kort efter indvielsen. Bygningen brændte 11. april 1961.

NØRHERREDHUS

Danskhedens højborg på Nordals

Det gamle Nørherredhus eksisterede i 51 år, og da bygningen brændte i 1961, besluttede man at rejse et nyt forsamlingshus i Nordborg. Konsulent Hans Frederiksen, Nordborg, skriver om opførelsen af de to forsamlingshuse og om den betydning, som Nørherredhus har haft for egnens befolkning.

Nørherredhus rejstes i udlændighed og trods over for de tyske myndigheders chikane og forfølgelse af danskheden. Det var Køllerpolitikkens tid og hvad dermed fulgte, der gav stødet til forsamlingshusenes fremkomst.

For danskheden var det næsten umuligt at få lokaler til møder, navnlig til valgmøder. Beværtere og krofolk blev truet med, at beværterbevillingen ville blive dem frataget, hvis de gav husly til disse møder. På Nordals var det således umuligt at få lokaler til et vælgermøde forud for valget til den tyske rigsdag i 1903. Man tyede til teltmøder, men dette var uheldigt og uanvendeligt den meste tid af året på grund af vejrliget.

I denne for den danske sag så vanskelige tid samledes den 21. januar 1906 en kreds af foregangsmændene fra de 4 nordlige sogne på Nordals på Majkro ved Havnbjerg, og man besluttede at optage et arbejde for at få rejst et forsamlingshus på Nordals.

I spidsen for dette arbejde stod gdr. Peter Grau og gdr. Nis Nissen, Nordborg. Peter Grau med den kendte energi og handlekraft blev ihærdigt støttet af Nis Nissen. Ude fra sognene var det gdr. Hans Fogt, Broballe, gdr. Hans Clausen, Havnbjerg, og gdr. Jacob Jensen sen., Gøllinggård, der gik ind for sagen.

Den 4. februar 1906 blev der holdt møde hos Nis Nissen, og man besluttede at indlede en hvervekampagne med formålet, at indsamle midler til virkeliggørelse af planen om at få rejst et forsamlingshus. Den 25. februar kunne indsamlingen opvise det smukke resultat, at der i de fire sogne var tegnet bidrag til i alt 24.000 mark, et efter den tids forhold meget stort beløb, idet et hus dengang kostede 1000 mark pr. fag.

Den oprindelige plan var at købe Nordborg slot og indrette det til formålet. Slottet var dengang i privateje. Planen strandede, da der ikke kunne opnås enighed om købet. I en sidefløj havde det tyske »Amtsgericht« og Grundbogskontor for sognene i Als Nørreherred til huse, og måske dette har været en medvirkende årsag til, at denne plan blev opgivet.

Ind i mellem var der af den gamle forkæmper Frits Hansen, Løjtertoft, stillet grund til rådighed på Løjtertoft, og der besluttedes det så, at forsamlingshuset skulle rejses.

Den unge arkitekt Jep Fink, Åbenrå, udarbejdede plan og tegninger og afleverede disse den 4. februar, og man gik straks i gang med forarbejderne. Murerarbejdet overdroges Fog Petersen, søn af den kendte pastor P. N. Petersen, Trinitatiskirken, København. Den kunstneriske udstyrelse udførtes af Troels Trier, søn af forstander Ernst Trier, Vallekilde, med prægtige kalkmalerier over indgangsportalen, i salen og i de to restaurationsstuer. Den 17. juli var murerarbejdet færdigt. Af beboere i omegnen var der tilkørt materialer, grus og sand, ja, alle kørsler var udført uden vederlag. Arbejdet skred godt fremad. Alligevel besluttede man den 27. september, at arbejdet yderligere skulle fremskyndes, således at bygningen kunne være under tag, så man kunne holde møde forud for rigsdagsvalget den 23. oktober 1906. Det lykkedes, og den 21. oktober holdtes det første møde i forsamlingshuset, der havde fået navnet »Nørherredhus«.

Det første møde på Nørherredhus var meget betegnende for husets formål et vælgermøde. Salen var nødtørftigt indrettet. Borde og stole var lånt, men man var under tag. De 600–700 deltagere i mødet var glade for det fremstød for den danske sag, man havde nået ved rejsningen af Nørherredhus, det smukkeste forsamlingshus i Nordslesvig blev det kaldt. Det var det 21. i rækken af danske forsamlingshuse. Det første blev bygget i Skrave i 1892. Anlægsudgifterne ved Nørherredhus var 50.000 mark.

Til indvielsen var der skrevet en sang af frk. Ottilie With, datter af den kendte svenske og norske konsul With.

I ældgamle dage man hørte med gru
Om Nørborg og mørke skumle gange,
Hvor genstridig bisp sine synder kom ihu,
Hvor barnekongen sig vånded som fange.

Århundreder svandt – ned i flammer og grus
Sank borgen med sine dystre minder;
Da rejstes der atter i Kjøbing et hus
Med stærke mure og med røde tinder.

På toft højt det knejser, ej borg eller slot,
Ej fængsel, skønt tider tit var onde, –
Til fristed for alt, der er ædelt og godt,
Så rejstes det af borger og bonde.

Her sproget, vi elske, i tale, i sang
Skal dyrkes og holdes højt i ære, –
Ja, lydt skal det gå over landet en sang,
I »Nørherredhus« der er det godt at være!

Ja, lydt skal det gå over land, over by,
Og ud over alle vide veje,
Nu bonde og borger ej tigge skal om ly
På fædrejord, som selv han har i eje.

Indvielsesfesten formede sig som en vægtig national tilkendegivelse, hvor hovedtalerne var landdagsmand H. P. Hanssen, Åbenrå, landdagsmand Julius Nielsen, Damager, og gdr. P. Grau, Pøl.

Mødets forløb og husets rejsning indebar i sig selv løfter om fremgang for den danske sag og om, at huset ville blive et centralt samlingssted for Nørherreds danske befolkning.

Efter gældende tysk lov kunne der ikke dannes et andelsselskab, og derfor blev de mænd, der havde stået i spidsen for sagens gennemførelse, opført som husets ejere. Peter Grau var formand og Nis Nissen var forretningsfører. Nis Nissen fulgte med aldrig svigtende interesse det liv, der levedes i forsamlingshuset helt op til 1925. Først i 1925 ændredes dette forhold, og der dannedes et andelsselskab med 230 andelshavere. Der valgtes en ny bestyrelse: Gdr. Hans Jessen, Holm, gdr. Jes Bladt, Nordborg, gdr. Hans Schmidt, Brandsbøl, og gdr. Jacob Jensen jun., Gøllinggård (formand). 1934 valgtes Jes Bladt som formand, indtil han afløstes af den nuværende formand. Bestyrelsen er nu: Sognefoged M. Matthiesen, Lunden (formand), bibliotekar Chr. Petersen, Nordborg, ingeniør Bj. Johansen,

Nordborg, dyrlæge Bent Stolberg, Nordborg, ingeniør L. Nordentoft, Købingsmark, gdr. Kr. Sørensen, Pommersgård, Mjels, og ingeniør Riisager Rasmussen, Stevning.

Af de forskellige bestyrere skal særligt fremhæves frk. Cathrine Davidsen fra Blæsborg, der forestod den daglige ledelse fra 1908 indtil 1930, da alderen tvang hende til at trække sig tilbage. Med omsorg og ualmindelig dygtighed ledede hun Nørherredhus gennem de 22 år, værdsat og respekteret af alle.

Straks efter indvielsen blev forsamlingshuset stærkt benyttet af alle de gamle foreninger og nye oprettedes. Nis Nissen med sin store interesse for ungdommen og i erkendelsen af, at det var det unge slægtled, der skulle bære ind i fremtiden, fik med virksomhedsfuld støtte af den senere redaktør af Dybbøl-Posten Andr. Grau og hans hustru oprettet Nordborg Ungdomsforening, der straks fra starten fik stor tilslutning, en tilslutning, der voksede støt i de følgende år.

Med Peter Grau som formand oprettedes en foredragsforening kaldet Nørherredhusforeningen. Der dannedes en afholdsforening. Der holdtes faste gudstjenester af frimenighedspræsterne, de fleste af pastor Jørgen Eriksen, dengang Stenderup, efter genforeningen sognepræst i Asserballe.

Der udfoldedes et rigt og frugtbringende virke på Nørherredhus, og også de gamle foreninger flyttede til Nørherredhus. Her samledes unge og ældre, som selv kom til at føle sig unge i deres selskab. Til fest og foredrag, teater, dilettant, oplæsning, til folkedans og sanglege, til gymnastik, idræt og dans, til alvor og gammen mødtes Nørherreds befolkning her. For mange nordalsingere blev Nørherredhus deres andet hjem. Det blev med rette, hvad der var tilsigtet, da det blev rejst, danskhedens højsæde på Nordals i lyse og onde tider. Stedet, hvor gode råd smededes til gavn for den danske sag.

For mange unge blev Nørherredhus det faste tilholdssted. Her blev der budt på alt det, der havde ungdommens interesse. Ikke så få af de unge holdt deres bryllupper her. Anderledes kunne det ikke være. Her havde de modtaget så meget berigende og udviklende. Så nær følte de sig knyttet til Nørherredhus, at deres store højtidssdag skulle fejres der.

Der afholdtes talrige møder med foredragsholdere her fra landsdelen, og ind imellem lykkedes det på trods af de tyske myndigheders årvågenhed at få foredragsholdere fra Danmark, for eksempel professor Vilh. Andersen, højskoleforstanderne Thomas Bredsdorff, Fr. Nørgaard og Kristensen, Randers, præsterne Terkildsen, Herning, og Fr. Bruun, Levring, samt møder med sang af fru Hornemann og komtesse Trampe og endvidere oplæsning af kgl. skuespiller Emil Poulsen og frue. Disse møder samlede også deltagelse fra de mellemalsiske sogne.

På Nørherredhus holdt vore tre store foreninger, Den nordslesvigske Vælgerforening, Sprogforeningen og Skoleforeningen, det ottende årsmøde

Det første pigehold i Nordborg Ungdomsforening fotograferet foran Nørherredhus, vistnok 1907. Lederen er Jakob Jensen, en vestjyde fra Vardeegnen, der var den første kontrolassistent i Als Nørherreds Kontrollforening. Han ledede både karle- og pigeholdet og var værdsat fra alle sider. Tyskerne fratog ham efter kort tid retten til at lede gymnastikken, og den lededes derefter en overgang af den unge Jacob Jensen jun., Gøllinggård. I den midterste portal skimter man Troels Triers smukke kalkmaleri, der forestiller et plovspand.

På billedet ses i forreste række: 1. Lederen Jakob Jensen. 2. Karen Nielsen, Nordborg Hørfabrik. Døde meget ung. 3. Helene Skov, Nordborg, har Klasselotteriets kollektion i Nordborg. 4. Jacobine Nicolajsen, fra Pol Mejeri, blev gift i Tyskland. 5. Helene Lorenzen, Nordborg. Om hende savnes oplysninger. 6. Thore Marcussen, Oksbøl, nu enke efter lærer Johansen, Oksbøl. 7. Martha Petersen, Nordborg, senere lærerinde. 8. Ukendt.

Op i bageste række: 1. Marie Christensen, Lavensby, gift med fhv. sognefoged Andr. Schmidt, Havnbjerg. 2. Thyra Solmer Lysmose, pens. skoledirektrice. 3. Ukendt. 4. Synned Nissen (datter af Nis Nissen), gift med fhv. skatterådsformand Claus Christensen, Lavensby. 5. Ukendt. 6. Meta Christensen, Lavensby (søster til Marie Christensen), gift med fhv. gdr. Claus Clausen, Havnbjerg. 7. Tilde Svensson, senere Trenge, Kegnæs.

De tre ukendte piger er sikkert fra det gamle land, og de har nok været i plads i Nordborg eller den nærmere omegn. I den midterste portal skimtes Nørherredhus' mangeårige huskarl Jens Jepsen og meget dunkelt den første bestyrerinde Cathrine Davidsen.

den 12. juni 1909. Åbenrå amts Landboforenings store telt måtte da tages i brug, da var Nørherredhus alligevel ikke stort nok.

Det nationale og folkelige trivedes og gav sig synligt udslag i stemmetallene ved valgene.

Kendskabet til dansk kultur, historie og åndsliv udbredtes og blev villigt modtaget af egnens befolkning.

Indlysende er det, at dette pulserende liv vakte de tyske myndigheders opmærksomhed, og man prøvede da også på at lægge alle mulige vanskeligheder i vejen, men det havde kun til følge, at befolkningen sluttede endnu tættere op om Nørherredhus.

De fire, lange, tunge år under den første verdenskrig medførte, at der blev stille på Nørherredhus – alt gik i stå for så igen at blomstre op efter fredsslutningen.

Afstemningsfesterne og genforeningsfesterne i 1920 var højdepunkter i husets historie. Tilslutningen var så stor, at huset ikke kunne rumme den. Nu blev tonerne lysere, og det genklang i møderne på Nørherredhus. Der var ikke mere vanskeligheder med at få kontakter med det gamle land. I første omgang var det ejendommeligt, at man nu frit kunne få foredragsholdere, teatre og koncerter uden at myndighederne skulle spørges. Det benyttedes da også i stor udstrækning. Der kom et lyst og frisk pust ind i livet i forsamlingshuset, der bragte trivsel og fremgang på alle områder. Hvem husker ikke de første teaterforestillinger af Gerda Christoffersens turneer, koncerterne af Århus Byorkester og den minderige aften, da Det Kgl. Teater første gang gæstede Nordborg i 1936 med forestillingen »Sådan er vi alle« med August Liebmann, fru Garland, fru Anna Reumert, Kate Valentin, fru Bloch, Henrik Malberg, Carlo Wieth og Charles Tharnæs i hovedrollerne. Afstemningsfester, genforeningsfester og festen på kong Christian den Tiendes fødselsdag var i mange år faste begivenheder i programmet.

Foreningslivet trivedes. Den gamle forening Konkordia havde op til 1000 medlemmer og ungdomsforeningen omkring 700 for blot at nævne et par foreninger.

I slutningen af sidste verdenskrig blev den store sal benyttet til tysk lazaret for flygtninge, og den sædvanlige mødeaktivitet måtte indstilles.

Så kom den 4. maj 1945 med bekendtgørelsen om den tyske kapitulation. Glæden derover drev folk ud på gaderne, hvor man mødtes i overstrømmende glæde over, at det nu var slut med krigen og besættelsen. Et par familier blev enige om, at det skulle fejres på Nørherredhus næste dags morgen ved et kaffebord. Den 5. maj om morgenen samledes de så i Nørherredhus' lille sal. Til at begynde med var der kun otte-ti personer. Det rygtedes, at der blev fejret på Nørherredhus – flere og flere kom til, og snart måtte bordene fjernes og mange måtte endda stå op. Folk kom ind fra gaden, som de gik og stod. Arbejdere, håndværkere, landmænd og byboere mødte op i arbejdstøj. Der blev talt og sunget, og der gik et brus af glæde gennem hele forsamlingen. Det blev et nationalt møde efter allerbedste sædvane. Mødet var endnu ikke slut ved middagstid. Aldrig havde der været så mange mennesker i Nørherredhus' lille sal. Ved siden af var lazarettet med de tyske flygtninge, men det havde ingen indflydelse på den store glæde, der som en rød tråd gik igennem dette spontant afholdte mødes forløb.

Nørherredhus var stadig samlingsstedet op igennem årene derefter, indtil det ved en ildebrand den 11. april 1961 blev lagt i aske og så grundigt,

Det nye Nørherredhus blev indviet 19. august 1967. Et forsamlingshus i gammeldags forstand kan man ikke sige, at dette helt igennem moderne bygningsværk er – der er langt fra de gamle, prunkløse forsamlingshuse til det nye luksuriøse i Nordborg, men selv om rammen her er dyrere, vil Nørherredhus fremover blive det folkelige samlingssted for det nordligste Als. Nybygningen ses her fra sydøst.

at der bogstavelig kun var resterne af den smukke hovedportal tilbage, der sodsværtet og dyster stod tilbage, som et minde om det hus, der havde været, og det liv, der havde rørt sig inden for disse mure.

Mange i Nørherred følte det som et tryk, at Nørherredhus var borte, men overalt var der en besluttet alvorlig vilje til, at huset skulle rejses igen. Det kunne man ikke være foruden. Der blev holdt forsamlinger med dette formål for øje, og skønt man ikke var enig om, hvorledes det skulle ske, så gik der dog som en samstemmende tråd gennem alle forhandlinger, at sagen skulle bringes frem til en løsning.

Da huset var nedbrændt, mærkedes det først rigtigt, hvilken betydning det havde haft. Foreningslivet stagnerede. På et enkelt år mistede ungdomsforeningen 100 medlemmer, og det gav foreningens formand anledning til at sige: »Vi unge savner det faste tilholdssted«. Bedre gik det heller ikke den gamle forening Konkordia, som ikke på nogen måde kunne gennemføre sit sædvanlige program.

Besværlighederne ved genopførelsen var mange. Vanskelighederne tårnede sig op og syntes til tider uoverstigelige. En indsamling blev sat i gang og blev vel modtaget af egnens gamle befolkning, men ligeledes også af den nytillflyttede befolkningsdel. Den indbragte et meget anseeligt beløb. Alt imedens steg byggepriserne, og det var helt uoverkommeligt at få rejst

midler til et forsamlingshus, der blot i nogen måde kunne opfylde de krav, som blev stillet til det. Så skete det helt uventede. Mads Clausen, Danfoss, skænkede 2,8 mill. kr. til formålet. Alle vanskeligheder var med et slag fejlet af vejen, og huset kunne bygges i langt smukkere og større format, end man hidtil havde turdet forvente.

Nu er det nye Nørherredhus rejst, stort og smukt, rummeligt og fornemt i hele sin udførelse, og det er med til at bære vidnesbyrd om det enestående storværk, Mads Clausen har øvet på så mange områder.

Receptionen for det nye Nørherredhus faldt på en af de første stifteres, Nis Nissens, fødselsdag den 5. august.

Indvielsen d. 19. aug. 1967 var en enestående festlighed. Kulturminister Bodil Koch var hovedtaler, fru Misse Grau Hansen (datter af Peter Grau) havde skrevet en prolog, som blev læst op af Karen Eriksen, Druelund, der var i alsingerdragt.

Fra vor barndoms spæde stunder blev der hvisket Danmarks navn.

Ja, måske gav modermælken os vor plads i Danmarks favn.

Det er vist, at tider skifter, og at nye syn gror frem,
men de nationale minder blev en skat for danske hjem.

Det var dem, der gav vort væren enighed og sammenhold,
det var fællesskabets styrke, der blev slægters våbenskjold.

En og anden vil nok mene, alt det er forældet arv.

Men vi spørger, hvem tør vove ej at vogte Danmarks tarv?

Her er stedet – ældre, unge, find jer plads endnu engang.

Her orkesteret når vort øre, talens magt og mindets sang.

Alt det bedste som vi modtog, før en brand la' alt i grus,
flytter vi – med tro på ungdom – til det ny Nørherredhus.

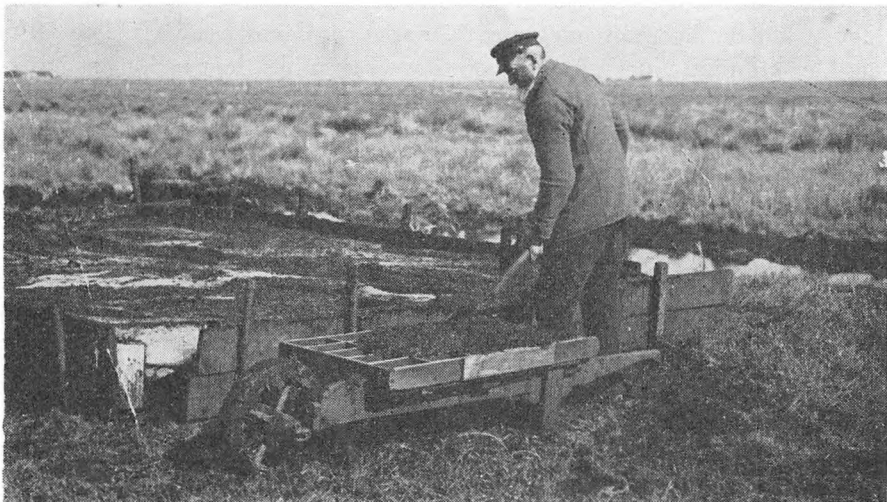
Misse Grau Hansen.

Musik af Danfoss orkesteret, sang af Nordborg mandskor og Nordborg blandede kor bidrog til underholdningen. Der blev holdt mange taler, og igennem dem alle klang ønsket om, at det liv, der leves i det nye Nørherredhus, må være i pagt med de gode gamle traditioner, men evnende at stille sig ind til nutidens krav og derved have held til at bringe egnens gamle og nye befolkning sammen til en helhed og bringe budskab om alt det bedste, der til enhver tid er fremme i dansk kultur og åndsliv.

Såvel indvielse som reception samlede meget stor tilslutning. Ved indvielsesfesten var ikke alene den store sal, men også de øvrige rummelige lokaler fyldt til sidste plads, og 750 var bænket ved de veldækkede kaffeborde.

Smukt, fint og stolt ligger det nye Nørherredhus i smukke omgivelser og venter på, at det skal blive taget flittigt i brug.

Hans Frederiksen.

Den æltede tørvemasse skovles på børen, hvor formen står, og trilles til tørrepladsen. 33 børfulde i timen gav 9–10.000 tørv på en dag, og det kunne to raske mand klare.

Tørvestrygning

I tørvemoserne ligger Danmarks brændselsreserver gemt, og kun i krigstider er der større interesse for det vandholdige brændsel. Men op til den første verdenskrig var tørvemosen virkelig af betydning for ejerens økonomi, og Søren Nissen, Harres, fortæller om den omstændelige fremstillingsproces af dagligdagens brændsel.

Det store mosedrag bestående af Kogsbøl, Skast, Borg og Harres mose har sikkert gennem århundreder givet tørv til et stort område på vesteregnet, og tørvene er jo nok tilvirket på forskellig måde.

Her skal berettes lidt om, hvordan man bar sig ad med »o stryh tørre« i sidste halvdel af forrige århundrede og til efter genforeningen i 1920.

Når forårsarbejdet var færdigt og vandet sunket tilstrækkeligt i mosen, blev »æ troj eller også æ traj«, der bestod af et vist antal 6–7 alen lange uhøvlede kantskårne brædder $\frac{5}{4}$ tommer tykke og 6–7 tommer brede, læsset på vognen sammen med en sidefjæl, der bestod af to sammenslåede brædder og 4 ligeledes sammenslåede hjørnebrædder og et antal tilspidsede pæle, endvidere spader, skovle, spande, lange flade trillebøre og forme til 30 tørv hver og skovle med et stort blad af hårdt træ, 30 x 50 cm til at fylde det færdige dynd i formen med.

Vel kommet frem til mosen blev der læsset af, og hestene blev sat i tøjr, til de skulle til at ælte. Nu blev jorden jævnet og planeret, så brædderne lå fast; når disse var lagt, sattes pælene i jorden, nogle gjorde det med en kølle, men den rigtige tørvestryger lavede først et lille hul med den spidse pæl, dyppede så pælen i vandet og med et fast tryk sad pælen på

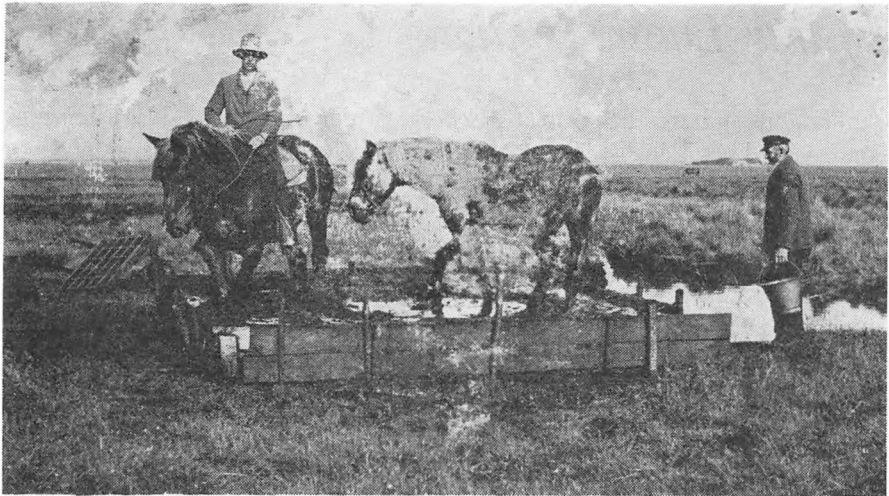
plads, og denne fremgangsmåde skånedes også pælene, der ellers blev ødelagt af køllen. Så sættes sidefjælene i langsiden, ligesom endefjæle og hjørner blev anbragt. Sidefjælen ud mod tørvegraven blev lagt ned, mens mosejorden blev kastet op, thi kanten skulle skånes, da man skulle stå her og kaste vand på under æltningen. Nu kunne man begynde »o smie«. Sådan kaldte man arbejdet med at grave dyndet op i »æ Troj«. Først var der dog skummet græs- eller lyngtørv af, og var de så stærke, at de holdt sammen, blev de lagt til tørring. De var gode til at holde ilden ved lige med og blev kaldt flau eller skumb.

Der var for det meste 3 spadestik tørvejord, hvoraf det nederste var det bedste, og der blev ved opgravningen sørget for at få det blandet, da det gav de bedste tørv. Der gravedes op langs »æ troj« i en bredde af 1–1½ meter, og da der var ret vandfyldt, blev der en dæmning stående til sidst samt et par tværdæmninger. Når der var gravet færdigt, lukkede man vandet ind i hullet, og for at få det hele med stod man så på den smalle dæmning, tog et dybt spadestik og kastede det opgravede i land; det kunne give overbalance og en vandgang til stor morskab for dem, der arbejdede i nærheden. Nu blev sidefjælen ud mod mosegraven sat op, og æltningen kunne begynde. Langt tilbage æltedes der med køerne og op mod første verdenskrig endnu med stude, og en enkelt æltede selv med benene. Nu gik en mand op i »æ troj« og trak to heste efter sig; de var meget villige dertil, man måtte blot passe på, da de helst ville hen, hvor manden stod. Nu skulle de jo gå rundt og rundt, mens manden stod stille og flyttede rebet med hestene fra hånd til hånd, og så gjaldt det om at få hestene i nye baner hele tiden og alt imens pøsede en mand vand på og smed knoldene ud fra sidefjælene. Når man var halvt færdig, satte manden sig op at ride på den ene hest, og den anden hest blev bunden i halen på den første. Æltningen af en troj med 9–10.000 tørv varede ca. 2 timer.

Når æltningen var færdig, kunne man begynde »o kret ue«. Med den før nævnte store flade træskovl blev der nu af den øvede tørvestryger fyldt et vist antal skovlfulde tørvedynd på trillebøren med formen og lagt i midten, og med nogle få bestemte tag med den store skovl var dyndet jævnet ud og formen fyldt og det så nøjagtigt, at der sjældent var hverken for lidt eller for meget. Nu trillede man så ud på tørrepladsen med børen med formen, der lå løs på, og med et rask tag satte man bør med form på højkant og trak langsomt børen opad. Når der kun var et lille hjørne tilbage, fik formen et lille rask tryk og væltede så nøjagtig på plads for enden af den række, man var ved at fylde og ved siden af den række, der var færdig. Det var godt klaret, hvis man kunne holde 1.000 tørv i rækken og i timen; det betød 33 børfulde i timen. Det regnedes for en god dags arbejde, når to mand strøg 9–10.000 tørv om dagen.

Man havde en lille trekantet hytte eller skærm mod sol og regn, når man

Den opgravede tørvemasse æltes engang ved hjælp af heste.

Under den anden verdenskrig måtte den danske befolkning ty til de brændselsreserver, vi havde i brunkulslejerne og tørvemoserne; tørveproduktionen blev industrialiseret og beløb sig i årene 1940 til 1946 til ialt knap tyve millioner tons og gav, da den toppede, arbejde til mere end et halvt hundrede tusinde arbejdere.

holdt spise- og middagshvil. Det hændte også, at der blev holdt »Mooshøtte« en dag, hvor flere fandt sammen til en hold snak. Hvis der så tilfældigvis var rigeligt i brændevinsflasken, blev det ikke til mere den dag. Da jeg var dreng, har jeg om et sådant mooshøtte hørt fortælle, at man havde det muntert, men brændevinen var sluppet op, så væddede to af dem om, hvem der hurtigst kunne hente en dunk brændevin, den ene i Borg, den anden i Nr. Sejerslev, men selskabet kom til at vente forgæves; der kom ingen af dem tilbage, de var segnet på tilbagevejen, fristelsen havde været for stor.

Når tørvene var passende tørret, skulle de »kantes«, dvs. vendes; det var et arbejde for raske drenge; det foregik på bare fødder for at skåne de halvtørre tørv og så med begge hænder fat i så mange tørv som muligt og vende dem bagud. Var der kappestrid med drengen ved siden af, var næsten både hænder, fødder og tørv i luften samtidig. Når tørvene havde ligget et par dage til tørring, blev de »ringlet«, det vil sige sat op i tyve i hver stak. Herved kunne der også opstå kappestrid om, hvem der hurtigst kunne ringle 1.000 tørv, det var rutinearbejde, seks gange tre og så to ovenpå, det gik af sig selv uden at tælle.

Det var dengang. Når man nu går en tur i den udstrakte mose, kan man et enkelt sted finde nogle gravede tørv, men ser ingen mennesker.

I den store Kogsbøl mose sker der dog stadig noget med smuldsamling og opdyrkning af den afsmuldede jord og nye vejanlæg, men det er jo en anden historie.

Søren Nissen

Fysikus Dusebergs digte

Om fysikus Johann Friedrich Duseberg er der skrevet i »Nordslesvigsk Søndagsblad. Folkelig Del«, 1892, side 57–59, vistnok af udgiveren R. P. Rossen, i »Dansk Biografisk Leksikon« bd. 6, 1935, af H. R. Hiort-Lorenzen og Svend Larsen, samt her i »Sønderjysk Månedsskrift«, 1938–39, s. 157–61, hvor det er gjort så udførligt, at der ikke er meget at tilføje.

Noget nyt kan der dog bringes, først og fremmest et godt billede, som hidsættes. Dernæst kan det oplyses, at Duseberg i sin ungdom udgav et lille skrift, som hidtil har været aldeles ukendt for hans biografer, men det kan ikke undre, da det er så sjældent, at end ikke den danske nationalbibliografi »Bibliotheca Danica« eller Det kongelige Bibliotek kender det. Der findes nu fotokopier på det danske centralbibliotek i Flensborg og på Det kongelige Bibliotek i København. Det drejer sig om

»Streifereien / im / Felde der Poesie. / Von / Joh. Fried. Duseberg. / Kopenhagen, 1833. / Gedruckt auf Kosten des Verfassers / bei B. Schlesinger.« 48 sider i lille oktavformat.

Det har gennem tiderne været alle små poeters lod at lade deres digte trykke på egen bekostning. Dusebergs biografer er enige om, at han havde vanskeligt ved at klare økonomien i København, men hans digte har dog betydet så meget for ham, at han af sine få midler har villet bruge de forholdsvis mange penge, som det altid har kostet at trykke noget. Også senere som velbjerget fysikus og læge i Flensborg var Duseberg kendt for sin glæde ved at lave vers og holde taler. Et vidnesbyrd om hans betydning for danskheden i Flensborg har man i skandskriveren Theodor Rethwischs grimme digt om Isted-løven, hvor det hedder:

Hans Klewing sidß und weint
Mit Duseberg foreint . . .

Dusebergs digte virker som en efterklang af det 18. århundredes digtere, og formen er ofte gammeldags, f. eks. det kunstfærdige digt, der er formet som et akrostikon, så at linjernes begyndelsesbogstav danner navnet på en person, som hyldes, bl. a. en Doris og en Anna Cathrina. Også andre Flensborg-skønheder hyldes, men han giftede sig med en københavnerinde.

AN DORIS

Du wirst meines Lebens Sonne sein!
Ohne Dich wird mir kein Frühling blühen!
Rein und mild, wie Luna's Silberschein
In dem grünbelaubten Eichenhain,
Soll Dein Bild in meinem Herzen glühen!

AN DIE EINZIGE

In Lust und Leid, im Wachen und in Träumen,
Cathrina, schwebt um mich Dein holdes Bild!
Hebt sich hervor aus weiten Sternenträumen;
Lacht mir entgegen, freundlich, engelmild.
In der Erinn'ung sanftem Rosenschimmer
Erscheinst Du mir, und schnell flieht jeder Schmerz.
Bist Du mir gut fürcht' ich das Schicksal nimmer:
Es schlägt für Dich, Du Theure, ja mein Herz!
Du hast geweckt des Busens stille Triebe,
Ich athme nur, Du süßes Kind, für Dich!
Cathrina, Holde, ohne Deine Liebe
Hat dieses Leben keinen Reiz für mich.

Også brødrene Julius og Mathias Kriegsmann bliver hædret med hvert sit akrostikon, den sidste af dem var den bekendte fotograf, som har taget Dusebergs her afbildede portræt, og Duseberg skriver et trøstdigt til H.C.J. ved hans ægtefælles død. Det er formodentlig kongelig agent, senere medlem af stænderforsamlingen H. C. Jensen, en af Flensborgs førende mænd. Et fødselsdagsdigt til kongen og et andet om udsigten fra altanen på det kongelige lystslot Frederiksberg med hyldest til både kongen og hovedstaden fuldender billedet af den kongetro, helstatsloyale Duseberg.

Poul Kürstein

Høgsbrogård

gennem tre generationer

Forhenværende postbud Hans Hostrup, Egebæk, der er født på Høgsbrogård, skriver om slægtsgården og om nogle af de forfædre, der har boet på den.

Den forhen stråttækte, firlængede gård, der ligger lidt tilbagetrukket midt i Høgsbro by nord for vejen, er ikke og har aldrig været, som jeg og mange andre har yndet at forestille os det, en gammel herregård med volde, vindebro, en hemmelig, underjordisk gang og så videre, men kun en almindelig gård som andre gårde. Det eneste, der måske kunne minde lidt om noget af det ovenfor nævnte, skulle da være den store hvælvede køreport mod øst, der altid blev lukket ved sengetid; en dør i denne port var da eneste adgang til den store, lidt aflange, stenbelagte gårdsplads. Halvdelen af denne, op mod den frembyggede kvist med årstallet 1874, var inddelt i felter. 1926 blev stuehuset dækket med pander, og lidt efter lidt blev de øvrige bygninger dækket med zinkplader og dermed forsvandt en del af skønheden. Da så stenbroen blev brækket op og erstattet med asfalt og den store port, så vidt jeg ved, heller ikke blev lukket i mere hver aften, gik romantikken også fløjten.

Høgsbrogård er en gård som andre gårde med skiftevis større og mindre jordtilliggende, alt efter tidernes gunst eller ugunst, ejernes dygtighed eller udygtighed og økonomiske sans eller deres koners do.

For mine søskende og mig blev den rammen om en lykkelig barndom, som vi kan takke gode og kærlige forældre for. Om far og hans søskende har kunnet sige det samme, ved jeg ikke. Deres far døde pludseligt kun 42 år gammel. Far, den ældste, var da kun 14 år. Fra ældre folk i sognet, hvis forældre har kendt farmor eller »bedste«, som vi altid kaldte hende, i hendes yngre dage, har jeg samstemmende udsagn om, at »bedste«, meget forældre og enebarn af velhavende forældre, som hun var, ikke var nogen dygtig husmoder; der gik alt for meget til spilde. Velstanden skulle stamme fra min oldefar Niels Beier Petersen fra Kærbølling ved Rejsby, gift med oldemor Karen Thyssen, Høgsbrogård. I sine unge dage købte han kniplinger på vesteregnet og solgte dem i København, hvorved han tjente store penge. Der var dog det gode ved bedstemor, at hun var kærnedansk og fik sat igennem, at hendes børn, fire i alt, blev opdraget i samme ånd og med dansk huslærer. Min bedstefar Carl P. Hostrup var nemlig hjemmetysker, ud af en slesvig-holstensk slægt, født i Jejsing ved Tønder 1838. Forældrene var gårdmand Ch. Christensen Hostrup og Engel Hedvig, f. Iversen, i Jej-

Høgsbrogård.

sing. Vielsen fandt sted i bedstefars hjem d. 30. oktober 1863 uden tillysning; de unge havde fået kongebrev. Det synes mærkeligt, at brylluppet ikke stod på Høgsbrogård, hvor der dog var god plads, men grunden skulle være den, at man frygtede sammenstød mellem bedstefars tyske familie og danskerne. Det var jo tæt op til 1864.

Hvor dygtig en bonde bedstefar har været, ved jeg ikke. Det var jo mest studehandel og opdræt, det drejede sig om dengang, og det gav anledning til mange lidkøb på kroen. Det er muligt, at han sad der mere end godt var. Bedstefar nedstammede fra friserne; han var meget stærk og en gang under krobesøg, da han var blevet uenig med en anden mand, tog han ham i siddende stilling i stiv arm, trak ham over bordet og hev ham ud gennem det åbentstående vindue. Han hylkede slagordet »rask til at spise, rask til sit arbejde«. Kom der én for at lade sig leje eller fæste, som det vel hed, blev han budt på middag eller aftensmad, og hvis det tog for lang tid med at blive færdig, blev han ikke lejet.

Det var dårlige tider dengang omkring 1880. Gården forfaldt, gælden voksede, og der blev god brug for den forholdsvis store medgift, som mor bragte med sig fra Råhede, da hun og far blev gift d. 29. oktober 1895 og overtog gården, efter at far med stor møje og besvær var blevet tysk statsborger, og efter at han havde aftjent sin værnepligt i Slesvig (se majhæftet 1961). Der kom nu en anden stil over det hele. Blandt andet blev søndagsarbejdet i høsttiden afskaffet, og der var heller ikke noget der hed herskabskøkken mere, alle spiste til middag ved bordet i køkkenet. Det blev efterhånden bedre tider, og Høgsbrogård kom lidt efter lidt på fode igen. I 1905 blev der bygget ny stald og lade, og jord blev købt til, både god marskjord og uopdyrket hede, så der i alt før 1914 var 200 ha. Det kunne

være af interesse at nævne nogle marknavne, som ikke er helt almindelige: Vronge, Bruunse, Klynpyt, Vassagre, Kvindlund, Sandlund, Klejstmari-gængagre, Kirkens toft o. fl.

Høgsbrogård blev regnet for at være en »god plads« for tjenestefolk, som ofte blev der to, tre år og længere. Det var nu heller ikke ualmindeligt på andre gårde dengang. Det var tit folk fra kongeriget, men med dem var der jo den hage, at de kunne blive udvist. Det skete i hvert fald én gang, at både karle og piger fik besked på at være ude af landet – inden 12 timer var det vist – og det var nok fordi de havde deltaget i et fastelavnsmøde i Ribe, som den sønderjyske forening der hvert år lod afholde. Jeg kan huske, at pigerne græd ved afrejsen (vi havde altid to piger, som skiftedes til at være i huset og deltage i markarbejdet), og karlene var heller ikke langt fra det, da de sagde farvel.

Den slags episoder var der mange af i Sønderjylland dengang, og udvisningerne kunne jo nok sætte bønderne i forlegenhed, men det var på den anden side let nok at få folk dengang.

Ribe dyrskue har altid været en folkefest for sønderjyderne, især før 1914. Da stævnedes ungdommen fra de nordlige sønderjyske sogne til Ribe fra morgenstunden. Omkring 1880–90 i kærre og arbejdsvogne, senere i fjedervogne og på cykler.

Far har fortalt om sådan et dyrskue eller rettere en hjemfærd. Vognen var stopfyldt med unge karle og piger fra Høgsbrogård og andre af byens unge. Der var lagt ekstra agerfjæle på, så der kunne sidde 12–15 på vognen. Pigerne sad bagest, og begge fars søstre var med. Det må have været omkring 1882, i hvert fald i provisorietiden, da bønderne sang: »Ned med Estrup, Scavenius og Ravn, vi vil ingen revnet grundlov ha' i kongens Kjøbenhavn«! på melodien »Oh, Susanne«. Da vognen, vel nok hen på de små timer, kørte hjem og var nået forbi de sidste stormflodspæle, blev der allerførst samlet en fuld mand op, og han blev lagt bag i vognen. Manden blev kaldt »Fyren Hans« og lå midt på vejen. Pælene var omtrent to meter høje og stod i hver sin side den sidste kilometer syd for Ribe, med en afstand af ca. 75 meter; ved deres hjælp kunne kørende og gående orientere sig, når vejbanen ved stormflod stod under vand. De stod der indtil diget Darum–Vester Vedsted blev bygget. Da selskabet kom midtvejs mellem Ribe og Egebæk, kørte det forbi to af de forhadte, såkaldte »lyseblå« gendarmer, også kaldt Estrupgarden. Så vidt vides bar de aflagte uniformer, som soldaterne på De vestindiske Øer havde brugt, derfra navnet. Da vognen kørte forbi dem, forlangte de at komme op at køre. Om det var fordi de ikke gad gå eller for at komme i lag med pigerne, ved jeg ikke, men folkene ville ikke have noget med dem at gøre og lod hestene strække ud med det resultat, at gendarmene gik til angreb, sprang op i vognens bagende og dumpede lige ned på fyren Hans, der skreg som en stukket gris. Pigerne

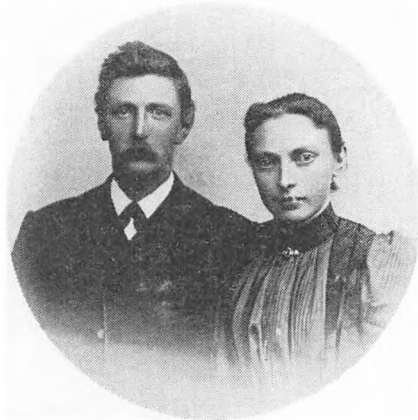
Carl P. Hostrup, f. 6.6.1838 i Jejsing, d. 1.11.1880 på Høgsbrogård. Gift med Mette Marie Hostrup, født Beier, født 11.7.1836 på Høgsbrogård, d. samme sted 26.1.1906. Fotografiet er taget ca. 1870.

skreg også og slog og kradsede dem i ansigtet med neglene, så de måtte springe af vognen igen. Men nu var de blevet rasende, trak deres sabler og begyndte at hugge i vognen med dem. Det blev karlene for meget, vognen holdt, og de sprang af og gennembankede gendarmene så grundigt, at de hverken kunne kravle eller gå, og lod dem ligge i grøften. Sablerne tog de med og satte dem op ad muren ved Egebæk kro. Således endte den batalje, og far frygtede, at der ville blive vrøvl med de danske myndigheder, men der skete intet.

Høgsbrogård har alle dage været et gæstfrit sted at komme, også i bedstemors tid. Selv var hun meget selskabelig anlagt, og det fortælles, at hun nok kunne drikke 22 kopper kaffe til et eftermiddagsgilde. Det må have været til et meget »sønderjysk kaffebord«!

Da bedstemor var flyttet over i aftægthuset, opholdt hun sig alligevel på gården meget af tiden, og hun havde vistnok svært ved at glemme, at den ikke var hendes mere. Mor var ikke så glad for det, men hun lærte efterhånden at tie for husfredens skyld. Fars broder Kristian, af alle kaldt »Farbror Kristian«, der havde været dyrlæge i Løgumkloster, men af forskellige grunde måtte holde op, og nu hjalp til på gården, boede sammen med sin mor i aftægthuset tæt ved. Farbror spiste på gården og bragte så middagsmad med hjem til sin mor. En dag sidst i januar, hvor sneen lå

Niels Beyer Hostrup, f. 12.3.1866 på Høgsbrogård, d. samme sted 30.4.1942. Else Marie Hostrup, født Vodder, f. 31.1.1864 i Råbøde, d. på Høgsbrogård 25.6.1943. Fotografiet fra omkring 1893.

temmelig højt, så han til sin forfærdelse, da han nærmede sig huset, sin stakkels mor ligge og trimle rundt i sneen i fortvivlet forsøg på at få ilden i sine klæder slukket. Ved uforsigtighed med en flisekakkelovn var der gået ild i hendes tøj, og hun var da straks styrtet ud i sneen for at få ilden slukket. Det lykkedes også, men for sent, brandsårene var så svære, at bedstemor døde en dag eller to derefter. Det var den 26. januar 1906, og hun var da 69 år gammel. Jeg var da syv år eller i hvert fald kun lige fyldt otte og husker godt den frygtelige begivenhed, men det gjorde ikke noget større indtryk på mig, og når jeg ingen sorg følte, hvad der havde været naturligt, og ikke savnede bedstemor bagefter, skyldtes det nok, at der altid havde været et køligt forhold imellem os. Hvorfor, får jeg måske lejlighed til at fortælle om en anden gang.

Da den første verdenskrig brød ud, var far blevet for gammel til at blive indkaldt, og min broder Carl og jeg var ikke gamle nok, men i 1915 gik min bror over grænsen til Danmark, og i efteråret 1917, efter halvandet års soldatertjeneste, deraf elleve måneder ved fronten i Makedonien (omtalt i D. S. K. årbog 1951), fulgte jeg efter.

For de bønder, der kunne blive hjemme og passe gårdene, blev det en forholdsvis god tid. Der blev ikke slidt så hårdt, ingen var interesseret i at avle mere, end at det lige kunne gå rundt, og det gav sig selv, da det efterhånden blev småt med både arbejdskraft og kunstgødning. Tvangsaflevering af korn, svin, heste og kreaturer var til at bære, snydt blev der vel også, vistnok mest med svineslagtning, som helst skulle foregå ved nattetide. Da pengene var rigelige og jordpriserne ikke så høje, blev der købt mere jord til Høgsbrogård, så arealet ved genforeningen var ca. 240 ha, heri medregnet en græsmark på 18 ha, som far selv beholdt ved afståelsen.

Min bror Carl Hostrup (f. 13. oktober 1896, død 18. september 1966) havde under sit lange ophold i Danmark, som varede ud over krigens af-

Hans Hostrup (født 31.12.1897) sammen med sine søskende. Til venstre Carl Hostrup (13.10.1896–18.9.1966) og i midten Dorthea Hostrup (født 13.6.1901). Den yngste søster Marie (5.5.1903–1964) var ikke født, da billedet blev taget.

slutning, uddannet sig til gymnastiklærer ved et par vintres ophold på Olle-rup, og senere under ophold på landbrugsskoler og højskoler ledet gymnastikken der, mens han samtidig uddannede sig til kontrolassistent. Efter at være vendt hjem ledede han i flere år gymnastikken for karle, piger og drenge i Hviding forsamlingshus. Alt ungdomsarbejde lå jo stille under krig-
gen, så der var nok at tage fat på.

Da min bror blev gift i 1930 med Jenny Hjorth Sørensen fra Kærbøl nord for Ribe og samtidig overtog Høgsbrogård, var der af besætning ca. 100 kreaturer og 12 heste, og gården var på 170 ha jord. Et halvt år før var min søster blevet gift, og min svoger købte da ca. 50 ha af det længst bortliggende areal og byggede en gård ved Ribe-Tønder landevej. Deraf var ca. 15 ha opdyrket, 5 ha eng og resten uopdyrket hede og tørvegrave, som dog ved stor flid nu er opdyrket alt sammen og i god drift, og nu bliver arbejdet ført videre af deres søn.

Forskellige uheldige og ulykkelige forhold gjorde, at en stor del af besætningen og den bedste jord lidt efter lidt måtte sælges, og i 1958 blev Høgsbrogård solgt efter at have været i slægtens eje i over 200 år, siden 1742. Nu gik den over på fremmede hænder. Der var ingen besætning og kun 57 ha jord tilbage. Prisen var 135.000 kr.

Selv om Høgsbrogård nu kun, arealmæssigt set, er en afglans af sig selv, så får det jo være en trøst, at den nu er i gode hænder, meget gode hænder endda.

Min bror kunne ikke forhindre det, men jeg havde på et vist tidspunkt haft mulighed for at skaffe midler til veje, som senere, da gården blev solgt, havde kunnet bevirke, at den fortsat var forblevet i familiens eje. Jeg forpassede øjeblikket, det er det, der gør ondt.

Hans Hostrup.

Skæbner i Vestslesvig i 1600-tallet

Else Peders fra Mjolden Vesterby, der levede i begyndelsen af 1600-tallet, bar sit navn med rette. Hun var gift tre gange, alle tre gange med en præst ved Mjolden kirke, og alle tre præster hed Peder til fornavn. Pastor H. J. Helms, Haderslev, fortæller lidt mere om de tre ægtemænd og nogle af deres kolleger, end præstetavlen på kirkevæggen beretter.

»Reformationen medførte et helt nyt syn på det menneskelige og livet i Norden,« skriver Hal Koch om kirkefornyelsen her i landet, i »Evangelii klare dag«, som man udtrykte det. Og dette syn viste sig i de lutherske præstegårde. Efter den katolske kirkes love skulle præsterne leve i cølibat. Ganske vist mener mange moderne kirkehistorikere, at det aldrig blev helt gennemført her i landet. Mange præster levede mere eller mindre officielt med deres husholdersker (præstedejer). Men nu måtte de gifte sig, og det blev indledningen til det tit omtalte smukke familieliv i præstegårdene.

På præstetavlen i Randerup kirke står der: »Anno 1553 blev hr. Truls Jacobsen, som var munk i 16 år, reformerit og var luthersk præst udi 13 år.« Det er en ejendommelig oplysning, der vel nok viser, at det var svært at skaffe præster ved reformationen, der kunne prædike efter luthersk lære, så man måske i et afsides sogn har ladet det gå med en munk i mange år. Han er så »gået over« i 1553, blevet luthersk. Eller måske betyder det, at han har giftet sig, »har forandret sig«, som man siger eller »realiseret det almene«.

I Mjolden kirke hænger i hvert fald en tavle over en præstekone, der nok er begravet i koret. På kirkeloftet lå en halv tavle, men i embedsbøgerne stod den hele indskrift heldigvis optegnet. Nu blev tavlen gjort helt i stand, og man kan i dag læse indskriften: »Her hviler udi Herren Kiersten Hr. Ogges Kone, barnefødt i Roager af Erlige og Gudfrygtige Forældre, hendes sl. Fader hæderlig og vellærde Mand, Hr. Povel Sonnichsen og hendes sl. Moder Maren Povels. Hun hensovede Anno 1620 d. 7. May og levede tilsammen i Egteskab med hendes Mand, Hr. Ogge Hansen i 61 Aar. Gud give hende en glædelig Opstandelse.« Hendes mand, Hr. Ogge Hansen Husum stammede som de fleste i den tid fra egnen, måske fra Husum i Ballum sogn, og han har sikkert været sognepræst i Mjolden i alle ægteskabets år, holdt diamantbryllup med sin kone, der var fra det nærliggende Roager i Tørninglen provsti, hvor hertug Christian allerede i 1528 havde reformeret præsterne. Ogge Hansen var den næstførste (eller måske tredieførste) lutherske præst i Mjolden. Han nævnes som provst og har været en anset mand. I en fortegnelse over deputerede ved hyldningen af Christian IVs søn, prins Christian, i 1610 nævnes Ogge Hansen. I hans tid er lutherdommen blevet grundfæstet i sognet, og kirkeinventaret til dels udført. Den smukke renæssance altertavle stammer antagelig fra omkring 1600 og præ-

dikestolen fra 1609. Et smukt udskåret indskriftsbræt findes endnu i kirken, sikkert skåret af en lokal snedker. Der står: »Sett til Gud din Lid, da blifver du sallig evindelig. Amen. Kresten Hansen Snediker Anno 1599 den 11' Juni.« Det er jo et smukt udtryk for det lutherske, i stil med den samtidige salme: »Du Herre Krist« med ordene: »Jeg slår min lid nu og altid kun til din rige nåde.«

Da Hr. Ogge er stedt til hvile i kirkens kor, i de nærmeste år efter 1610 er et langt og betydningsfuldt afsnit i Mjolden sogns historie gået til ende. Vi er kommet ind i det 17. århundrede, der, som det følgende skal vise, indeholdt voldsomme og tragiske skæbner for egnen, sognet og i præstegården. Der er rigeligt stof til en roman. (Det er også benyttet af degn Lorens Borst i Mjolden, der i Drøhses almanak i 1889 skrev en fortælling: »Tiendefogden fra Medolden«). Jeg skal citere præstetavlens knappe, men sigende ord og senere nærmere kommentere det. Som præst nr. 3 efter reformationen står der:

Hr. Peder Hansen Hybjerg. Han døde af næsebløden, der påkom ham i skriftestolen.

Hr. Peder Andersen Riibe. Da han kørte fra Hybjerg for han vild, kom i Aaen og druknede.

Hr. Peder Pedersen Hjortlund. Han døde af Stensmerte paa Rømø, da de Svenske var i Landet.

Hr. Peder Hansen Hybjerg, Hr. Peder Andersen Riibe og Hr. Peder Pedersen Hjortlund var alle gift med Else Peders. Hun var trende gange gift og var født paa en Bondegaard i Medolden Vesterby.« Så vidt præstetavlen. Og hvad der gemmer sig bagved af tragiske skæbner, er gået hen over sognet. Da den gamle præsteenke »Kjæsten a Hr. Ogges«, som hun vel er blevet kaldt, blev begravet i kirkens kor, sad hendes efterfølgerske i præstegården vel allerede som enke eller vel snarere som gift anden gang. Else Peders var, som der står, en bondepige fra Mjolden vesterby. Hun har som barn været nabo til præstegården, og hun har vel fulgt godt med i kirkens udsmykning. Så er hun blevet gift ung med Hr. Peder Hansen, der efter navnet var fra Hybjerg i den vestlige side af sognet, ude i marsken. Han er død ung af en eller anden form for blodstyrtning. Og efter tidens skik, da man ikke kendte til enkepension, er Else blevet »konserveret ved kaldet«. Provsten eller biskoppen i Ribe har sørget for, at den nye præst Hr. Peder Andersen, der vel kom fra Ribe, fik både embedet og konen. Hans navn står på kirkeklokken 1621 og på den smukke døbefontshimmel fra 1626. Men også hans ægteskab har været kort, efter overleveringer skal han være druknet i 1626, da han i snefog kørte fra et barselgilde i Hybjerg. Man viser endnu ved gården derude et sted i åen, hvor en præst skal være druknet. Folk snakken har villet gøre det til et jalousidrama, idet præstens kusk skal have forvoldt ulykken, da han skulle have været forelsket i præstekonen. (Men folk har nu sagt så meget). Vi ved i hvert fald ikke mere derom. Den stakkels Else skulle nu igen til det, og hun fik sin tredje præstemand, der beklædte embedet i ca. 30 år. Han hed – som de to forrige – Peder, og han stammede sikkert fra Hjortlund på Ribeejnen. Han fik også en krank skæbne, og mange storme er gået hen over hans ulykkelige hoved – også rent bogstaveligt. To kongebreve fra 1633 omtaler to mænd i Mjolden: »Kanniketjener Morten Hjerresøn i Medolden, som med grove Guds Fortørnelser sig havde forset«, han skulle på Bremerholm. »Og Kanniketjener Niels Mikkelsen, der havde handlet ilde med Sognepræsten og derved vanæret Præsteembedet« – han skulle straffes andre til eksempel. Disse rå personer har Hr. Peder haft at kæmpe med. Næste år, 1634, kom biskoppen i Ribe, den kendte opbyggelsesforfatter Jens Dinesen Jersin, til Mjolden på visitats. Og det har vel været den ovenfor omtalte pinlige sag, han har behandlet. Han kom her i heftig strid med en bonde, der i kampens hede gav biskoppen en ørefigen – sikkert til Hr. Peders store forfærdelse. Sagen fik desværre et slemt efterspil for biskoppen, idet nogle af hans adelige modstandere tog sig af bonden og fremstillede sagen i et falsk lys ved hoffet. Jersin måtte i efteråret 1634 rejse til København for at retfærdiggøre sig. Undervejs blev han syg og døde i Nyborg. Men endnu vold-

sommere gik det til med den store, vældige stormflod, der brød løs natten mellem den 10. og 11. oktober 1634. På hele strækningen fra Hamborg til Ribe skal der den nat på kysten være omkommet 11–12000 mennesker. Alene i Mjolden sogn skal der være druknet 57 mennesker. Sognet, der kaldtes »de 13 Ejlandes by«, var helt ødelagt. Gårde, huse styrtede i vandet, heste, kreaturer og andre husdyr omkom. En mængde historier og sagn (»æ sworn vej«) knytter sig til denne umådelige katastrofe, der med et slag ødelagde en velstandsperiode, en opgangstid. Flere præster på egnen bad kongen om hjælp, da »de så godt som nøgne var kommen ud af deres senge«.

Præstegården i Mjolden er vel bygget op igen som andre gårde og huse. Mennesker har her som til andre tider vist en ukuelig evne til at overleve. De jyske stifter (Mjolden og Randerup lå i de kongeriske enklaver, hørte under Trøjborg og Ribe bispestol og dermed under kongeriget) blev forpligtet til at yde 100 rigsdaler fra hvert stift til de skadelidte præster. Men så kom krigen med svenskerne. Danmark tabte de skånske landsdele og var i dyb nød. Hele vesteregnet blev hærget af fremmede tropper, venner eller fjender, de var omtrent lige slemme. Under dette er den stakkels Hr. Peder fra Mjolden flygtet over til Rømø, hvor han er død en smertefuld død af stensmerter. Præstetavlen fortæller videre, at hans søn, *Niels Pedersen Hjortlund*, nu blev præst, og han sad i embedet omtrent århundredet ud.

Hvornår Else Peders har lukket sine øjne, ved vi intet om. Og ligeledes kender vi ikke til, hvordan disse nævnte præster og deres koner ellers har været, eller hvordan de har røgtet deres kald.

Men hvad der fortælles om dem, kan jo være et spejlbillede på det større, et eksempel på dette voldsomme 1600-tal. Vi hører i egnen og i hele landet om krige, ulykker, frygtelige hjemsøgelser, om råhed, vankundighed og overtro. Men under alle disse katastrofer stod dog kirken, og trods megen tørhed og vanekristendom kæmpede kirken mod råheden og tidens brøst. Det var den rene lutherske læres tid, og den blev »vældelig håndhævet«. Der var kampe og lærestridigheder og stærke personligheder. Og i århundredets slutning nedfældede denne stærke fromhed sig i Kingos salmer, en af vor danske kirkes største skatte. Det må vi også tage med i billedet, når vi kaster blikket tilbage på det 17. århundrede. Og med udgangen af det går vi ind i en helt anden tid, der har sat meget dybe spor i Vestslesvig.

H. J. Helms.

KILDER:

Præstetavlerne i Mjolden og Randerup kirker.

Nicolai Svendsen: En vestslesvigsk egn. Særtryk af festskrift til H. P. Hanssen, Åbenrå 1932.

H. J. Helms: Fra to vestslesvigske Præstegårde. Præstehistoriske Samlinger, Kbhvn. 1929.

Hal Koch og Bjørn Kornerup: Den danske kirkes historie bd. 4.

Krumhusum

Digegreve Joh. R. Volquardsen, Tetenbøl, skriver om storhedstiden på Krumhusum, værftet lige syd for den yderste gård i Danmark, Siltoft.

Skønt dette gamle værft, som i dag er ubeboet, i gamle dage lå omtrent én mil fra Vesterhavet, kom den store flod fra 1615, som slugte over halvdele af det gamle kirkesogn Rickelsbøl, op til døren. Følgen var, at det nu ligger umiddelbart bag havdiget – lige syd for den nuværende grænse ved Siltoft.

De første pålidelige beretninger om beboerne på dette stort anlagte værft stammer fra det 17. årh. Det er påfaldende, at der allerede i den tid bestod et nært forhold mellem Krumhusum og Store Bombøl. Det viste sig både på det familiemæssige og det finansielle område, gennem samme navnebrug og ved arveforhandlinger. Desuden skal i følge mundtlig overlevering bygningerne på Krumhusum i byggeform og indretning have lignet dem, som vi i dag endnu delvis forefinder på Store Bombøl¹.

Omkring 1640 er brødrene Heyke og Broder Pedersen ejere af Krumhusum efter deres fader Peder Brodersen, der stammede fra Store Bombøl. Efter al sandsynlighed var han barnebarn af Peder Brodersen², som omkring 1543 var bosiddende der og i følge skatelistens 43 navne en af de største skatteydere³.

Om de to brødre er kun bekendt, at Heyke blev gift med en vis Margaretha. 1653 forærede ægteparret kirken i Rødenæs et par alterlysestager i anledning af deres datter Magdalene Heykes død⁴. Anno 1646 købte de to brødre af greve Christian v. Rantzau 37 demat, 132 rt. land i Brunsodde. Dette areal var efter inddigningen 1618 over Gert v. Rantzau tillagt godset Kogsbøl-Søndergårde som friland og var senere gennem lang tid et stridsobjekt med hensyn til dige- og afgiftspligt. Købebrevet lyder: »Købekontrakt mellem velbaarne Hr. Land-, Raad- og Amtmand Christian Rantzau og Broder et Heyke Pedersen, Brødre paa Rickelsbøl – Krumhusum i Vidingherred paa 37 demat, 132 rt. Rendsborg, d. 1. April 1646«⁵.

Landet betegnes som »Vesterfennen«. Det koster med de derpå privilegerede friheder 59 rigsdaler. Køberen skal desuden betale én rigsdaler om året på St. Nikolai-dag til godset Lindeved⁶.

1. Efter mundtlig beretning.

2. Landsarkiv Slesvig, Schuld- und Pfandprotokolle der Horsbüllharde.

3. Falkenstjerne og Hude: Sønderjyske Skatte- og jordebøger.

4. Kunstdenkmåler des Kreises Südtondern.

5. Landsarkiv Slesvig, Kaufkontrakte Brunsodde.

6. d. s.

Brødrene Heyke og Broder lader til at have været velhavende og besindige landmænd. Skønt tilvæksten i Brunsodde-bugten før inddigningen 1618 med føje og ret tilhørte Viddingherred-beboerne, blev de af hertug Adolf udskældt for at være »omstændelige, dovne og skødesløse«, fordi de ville nytte landet uden digebeskyttelse, og til stor ærgrelse for Viddingherred-mændene blev tilvæksten fordelt til de adelige tjenestemænd til inddigning. Ved gennemsyn af datidens købekontrakter må man dog fastslå, at herredets landmænd snart begyndte at sælge den gode marskjord stykke for stykke til de adelige.

I året 1647 købte Broder og Heyke atter en ejendom i Brunsodde Koget – som det lyder sammen med den »udadelige, velfornemme digegreve Arend Henningsen på Hestholm«. Sælgeren er Fr. Pauls Jungemaats fra byen Hoorn i Nederlandene. Til ejendommen hørte en hauberg med alt tilbehør og ligeledes halvparten af de i samme kog liggende og dertil hørende 160 demat land, som hertugen den 31.8.1624 i følge originalkøbebrev overlod Cornelius Claussen Pietal. Dertil kom en fenne ved navn »Staldmesters«, 41 demat, 141 rt., én fenne på 42 demat, 1 rt., og endelig en højlandsfenne på 18 demat. Alt i alt købte brødrene altså ca. 150 demat⁷.

Heyke og Broder Pedersen efterlod sig ingen livsarvinger. Ved udgangen af det 17. årh. overgik ejendommen til slægtninge af den hertugelige lens- og digefoged Sibbern Carstens på Store Bombøl, der efter opmålingen 1694–95 besad en landejendom på 935 demat⁸.

Hans datter Magdalene boede på Krumhusum. Hun var i første ægteskab før 1700 gift med Cay Frantzke. I dette ægteskab er en datter kendt: Metta Elisabeth, født 27.8.1700, død 2.7.1741. Hun var gift med tre præster fra Klangsøl:

1. Johan Carstens, død i Klangsøl. En søn Cajus Carstens, død 1758 som præst i Vesterland på Sild.
2. Thomas Caspar Tychsen, født 1688 i Rabsted, død 1730. Klangsøl.
3. Didrik Arens, født 1702 i Karlum, død 1758 i Klangsøl.

I andet ægteskab gifter Magdalene Frantzke, født Carstens, sig før 1707 med proviantmesteren Andreas Muhl, der stammede fra Svabsted-egnen. Senere spillede han som lens- og digefoged på Krumhusum en lidet berømt rolle. I dette ægteskab er ni efterkommere kendt:

1. Anna Catharina, 1707–47, gift i 1730 med Leve Thomsen fra Freesmark, født 1694, død 1759 som ejer af Sibbershusum og inspektør af Gamle Frederikskog⁹.

7. Landsarkiv Slesvig, Brunsodde kogsdokumenter.

8. Dematregister der Wiedingharde.

9. Arends: Gejstligheden i Slesvig; Jensen: Kirchl. Statistik.

Efterkommere: a) Helena, 1730–90 (99?), gift med Nis Bendixen, Sydfeddersbøl.

b) Andreas, 1732–1809, præst i Sørup (Angel), tre sønner, der alle blev præster.

2. Christina Magdalena, død 1724.
3. Jakob Muhl, død 10.7.1724.
4. Benedikta, født 1712, død 18.1.1748 på Liebleben, Nørredige. Hun blev den 27.2.1739 gift med digedommer og rådmand Fedder Johannsen (1709–59) på Liebleben.
5. Sibbern, 1719–85, præst i Klangsøl, gift med Anna Fabricius, død 6.11. 1763 i Klangsøl.
6. Sara, 1722–43.
7. Christiana Magdalena, død 1743, nitten år gammel.
8. Jakob, 1725–86. Han var blind og døde ugift på Krumhusum.
9. Peter, født 1726.¹⁰

Andreas Muhl har under sin virksomhed som dige- og lensfoged i det nordlige Vidingherred efterladt sig et rigt aktmateriale. Formodentlig er han under den Store Nordiske Krig kommet som officersproviantmester for den kongelige hær til Vidingherred for at rekvirere, og der så han, at det kunne være behageligt at bo hos den unge og rige enke Magdalene Frantzke, født Sibbers (Carstens). Hun havde foruden de talrige jorder på Krumhusum også arvet 106 demat 48 rt. land i den nuværende Gamle Frederikskog¹¹, som under hendes faders ledelse blev inddiget 1622.

1716 ejer Andreas Muhl sammen med ni andre formuende mænd Rudbøl Kog, som 1720 blev inddiget, men han ejer den største andel. 1720 protesterer han med 25 demat land og 4 demat klæg i Brunsodde mod oprettelsen af en vandmølle ved Mariane Wesslings hauberg, og efter forlydende optrådte han samtidig som repræsentant for sine stedbørn¹².

Bekendt er hans kritiske indstilling over for andre tjenestemænd, en kritik, som især var rettet imod digegreven Christian Sibbers og lens- og digefoged Jens Adsen på Diedersbøl. Mod sidstnævnte førte han i over 12 år en proces, indtil øvrigheden omsider greb ind og opnåede en overenskomst den 15.4.1734 under ledelse af kammerherre og amtmand v. Holstein.

10. Præstegårdsarkiv i Rødenæs og Klangsøl. Meddelelser fra Dr. Jacob Jessen, Flensborg.

11. Akter i Landsarkiv Slesvig og »Landsummenregister des Alten Friedrichen Kooges«.

12. Kogsarkiv Brunsodde.

Muhl blev dømt til at betale en bøde på 30 rbd., fordi han imod en tidligere aftale på ny havde genoptaget processen¹³.

I en ansøgning af 31. okt. 1727 anklages Muhl for at have forsømt digevdeligholdelsen. Jens Adsen skriver som kgl. digefoged og fuldmægtig for enken og arvingerne efter salig Johann Georg Frantzke, at Andreas Muhls digelod i Rødenæs befandt sig i en utrolig dårlig tilstand. Det drejede sig om et stykke på 28½ rt. i syvende lod mellem salig Georg Frantzkes og salig Heusingers enkes lodder. Muhl ville altid være den sidste ved digearbejdet. I svaret fra Tønder amt, som fremsendtes gennem kancelliråd og amtsinspektør Møller, blev digefoged Jens Adsen bedt om at bevæge Muhl til øjeblikkelig at reparere sin del af diget af hensyn til sikringen af hele herredet og de to nabostykker, der altid var i god stand. I modsat fald ville man være nødt til at handle efter spadeland retten. På sidste digevsitation havde de herrer landskriver Werffel, kommissær Heinemann og digegreve Sibbers dadlet dette hul strengt, men Jens Adsen beklager sig bittert over, at ingen af herrerne ville indvirke på Muhl, og at den ene forsøgte at vælte opgaven på den anden. »Nok forlanger herrerne excusionen, men ingen vil gennemføre den, og således har jeg været meget ulykkelig dermed«¹⁴.

Andreas Muhl lader til at have været noget isoleret over for den indfødte befolkning, fordi han hverken beherskede det frisiske eller det danske sprog, som dengang dominerede i Vidingherred.

Hans svigersøn Leve Thomsen fik gården Sibbershusum, Sibbern Carstens tidligere ejendom¹⁵ (se note 9). En anden svigersøn var Fedder Johansen fra Liebleben, Nørredige. Han var rådmand og digedommer og ledede efter Andreas Muhls død den 26. okt. 1737 digesagerne indtil 1756. Derefter flyttede han til Angel, døde der den 6.11.1759 52 år gammel og blev begravet i Rødenæs. Hans hustru Benedikta døde allerede 1748. To voksne døtre (Sara 21 år og Christina Magdalena 19 år) døde to på hinanden følgende dage og blev begravet den 13. sept. 1743. Deres moder fru lensfoged Magdalene var død 4 år i forvejen¹⁵.

Nu lader livet på Krumhusum til at blive mindre rigt og driftigt. I året 1766 dør den 83-årige Christoffer Hartvig Muhl her. Andreas Muhls næst- yngste søn Jakob, som ensom og blind gik gennem livet, endte den 31. okt. 1784 sine dage på Krumhusum¹⁶. 1784 omtales han endnu i sammenhæng med brødrene Sibbers i landforpagtningsdokumenter. Omkring 1790 hedder det om gården: »En ejendom med 9 personer.« En teologistuderende Johannsen nævnes ca. 1793 som beboer. Sidste beboer på gården er lens- og digefoged Andreas Muhls barnebarns barn: den 1785 fødte Nis Ebsen Ben-

13. Landsarkiv Slesvig, procesakter anno 1621 lensfogeder Muhl – Adsen.

14. Landsarkiv Slesvig, procesakter anno 1621 og 1629.

15. Landsarkiv Slesvig, »Schuldurkunden«.

16. Rødenæs kirkearkiv.

dixen, dyrlæge og landmand, som i året 1840 nævnes som fattigforstander i Rødenæs¹⁷.

De store bygninger blev først revet ned mellem 1850 og 1860, for Schröder omtaler gården i sin topografi fra 1854 som hørende til skoledistriktet Nørredigé. Men mange sagn levede endnu og gav stof til aftenunderholdningen blandt tjenestefolkene på gårdene rundt om Krumhusum¹⁸.

Johann Redlef Volquardsen.

17. Horsbøl kirkearkiv og fattigregninger.

18. I den tro, at det drejede sig om en forhistorisk bebyggelse ved værftet Krumhusum, gennemførte man en udgravning i året 1932, men man gjorde kun fund fra den sene middelalder (se Fischer: Sonderprobleme des Küstenraumes, s. 96, og Woebken: Deiche und Sturmfluten an der deutschen Nordseeküste).

Til note 9 og 15: Leve Thomsen er stamfader til præstefamilien Thomsen, Birkedal. Hans søn Andreas var præst i Sorup (Angel), død 1809. Se N. A. Jensen: »Tre slægtled«. 1936.

Demat svarer til knap en tønde land. Det er et landmål, der stammer fra marsken og oprindelig betyder »dagsslæt« (degemath), så stort et stykke høland, som en mand kan slå (meje) på en dag. Men målet varierer. I Eidersted er en demat 216 kvadratroder, hvor en rode (ruthe) er 8 gl. frisiske alen eller 16 fod à 29,8 cm.

I februar 1953 begyndte Grenzfriedensbund udsendelsen af kvartalstidsskriftet Grenzfriedenshefte, og nu foreligger et skønsomt udvalg af de artikler, der er blevet bragt i løbet af den sidste halve snes år, ialt elleve. Indledningsvis får læseren i forordet en kort orientering om de udsøgte forfatters placering i grænselandets nyeste historie, og det er en god idé.

Af de elleve artikler, der er oversat til dansk, skyldes de tre dr. H. P. Johannsen, de to redaktør Ernst Siegfried Hansen, andre to pastor Johannes Tonsen, mens dr. Günter Lapp og dr. Hartwig Schlegelberger hver tegner sig for én artikel, om henholdsvis forgænger i embedet, kammerherre Joachim von Moltke, postmester i Flensborg i midten af det forrige århundrede, og om en i form og indhold utraditionel ministerredegåelse for forfatterens private forhold til teatret i Flensborg.

Den første formand for Grenzfriedensbund, Jens Nydahl, har givet en ganske lille skildring af barndommens jul inde på geesten, og dr. Gerhard Beier (søn af Grenzfriedensheftes redaktør) repræsenteres med en vægtig ar-

tikel om Marx, Engels og Lasalles interesse for Slesvig-Holsten i tiden mellem de slesvigske krige. Dr. Johannsens kulturartikler er – meget naturligt – fyldt med mange forfattercitater, mens artiklen om de dansk-tyske dage i Åbenrå 1960 blandt andet rummer fornøjelige portrætter af de sønderjyske borgmestre. Tilsvarende har Ernst Siegfried Hansen en række velskrevne nærbilleder af sønderjyske parlamentarikere, som man møder dem i lyntoget på vej til arbejdet i Folketinget, og i en anden artikel – fra 1964 – skriver han om den inspiration, der for danskerne lå i nederlaget 1864.

Man kan måske på forhånd undre sig over, at et dansk grænseforlag finder på at udgive en sådan artikelrække, men bogens indhold berettiger fuldt ud det tagne initiativ. Grenzfriedensheftes redaktion kunne ikke få en smukkere buket end denne bog.

Vores egne vindver. Udvalgte artikler fra tidsskriftet Grenzfriedenshefte. Ud-givet af Studieafdelingen, Det danske Centralbibliotek i Flensborg. Skandia Forlag.

Den store egnsvandring, som Historisk Samfund for Sønderjylland arrangerede den 3. september, gik i år til Stapelholm. Der var meget fin tilslutning til turen, som omtrent 350 deltagere havde meldt sig til.

Et af målene var en saksergård, fru Andresens gård, i Bergenhusen, hvor museumsinspektør Hans Neumann holdt et kort foredrag om saksiske byggeskik. Mens gården med den karakteristiske gavl mod vejen imponerede ved sit ydre, var der ikke meget pynteligt ved det indre. Man forstod den køber, der efter sigende var ved at erhverve gavlen (og kun gavlen) med henblik på genopbygning af den andet steds.

På brættet over døren kan man læse:

A° 1764 Den 2. Mai ris ein unbekante Flamm das Haus ganz plötzlich nieder. Diesselbe kröne es mit Segen, Schutz, Gedein. AD.

A° 1765 Den 17. April steht dieses Haus durch Gottes Schutz wieder, so soll darinnen auch ein Tempel Gottes sein. MD.

I Bergenhusen tiltrak de mange storkereder og deres beboere sig også turistdeltagernes opmærksomhed. Landsbyen ligger på geestryggens østkant, og lige neden for ligger den 800 hektar store Meggerkoog, vide engdrag, hvor Tysklands største storkekoloni let finder føden. Man har talt 35 beboede reder i »Storkelandsbyen«.

Meggerkoog opstod, da hollandske tilflyttere i begyndelsen af det 17. århundrede tørlagde Meggersø, fordi Hertug Frederik III havde planer om at grundlægge Frederiksstad her, men han foretrak af handelsmæssige grunde den vestligere placering, da det kom til stykket.

JENS HOLDT

24/12 1895 - 20/9 1967

Det var en kold februardag 1949. Den unge jyske præst holdt med sin lånte cykel efter aftale ved vestenden af Løgumkloster kirke. En bil kom. Præsten i Brede, den senere provst, trådte ud. Og de to hilste for første gang på hinanden. En forudgående brevveksling om kirkehistoriske emner afløstes gennem den påfølgende tur til Tønder, der sluttede med besøg og overnatning i Brede præstegård, af det personlige bekendtskab. Da den unge præst rejste hjem efter dette første møde med Jens Holdt, følte han det, som havde han fået en ny ven. Og han tog ikke fejl. Den fortsatte brevveksling om fælles interesser, de gentagne besøg i det vestslesvigske

præstehjem, hvis gæstfrihed var sjælden, og hvis værtinde var som en moder, og det, at Brede-præsten uden videre indbød sig selv den dag, da den unge præst blev indsat i sit nye embede i Varnæs – alt dette udviklede sig gennem årene til et varmt og aldrig svigtende venskab. Eller det er nok rettere at sige: til et fader-sønne-forhold. Thi Jens Holdt, den fødte Slesviger, blev for mig, hvis slesvigerblod ligger dybt nede og er blandet op med både jysk og sjællandsk og tysk blod, den faderlige vejleder og rådgiver i alt det, som mit nye præstekald stillede mig overfor. Og jeg blev i mange måder hans åndelige søn.

Havde vi forskellige meninger om det ene og det andet? Ja, ofte. Men Jens Holdt vidste, at en mand er mere og andet end sine meninger – der er noget i ham, som stikker dybere og er vigtigere. Og han var som menneske stor nok til at lade sit forhold til én bestemme af dette faktum. Desuden udgik der fra hele hans væsen en stærk dragning – man *måtte* modtage noget fra ham, gik ikke uberørt forbi ham. Var det den sunde bondeart i hans natur med den uimponerede ro? Hans modne overlæg og erfaring med den vide åndshorison? Eller hans mærkelige frisind med åbenheden over for fænomener, der skulle formodes at stå ham fjernt? Var det hans – trods al påvirkning fra 1920'ernes liberaltheologi – uafrystelige bundethed i hans barndomshjems åndelige verden? Eller den umiddelbare tillid, han viste én, og den trofasthed, hvormed han bestandigt fulgte ens vej og værnedes om ens vel? Ja, hvorfor holdt vi af Jens Holdt? Sikkert på grund af alle de nævnte egenskaber hos ham.

Og fik man gennem årene lov at blive hans fortrolige, erfarede man, hvor rigt udrustet et menneske han var. Han var livet igennem forskeren, især på kirkehistoriens mark. Så sent som nu i høst klagede han i et brev over, at han lige for tiden ikke havde mere stof at skrive om – en for ham usædvanlig situation. Men da var også sygdommen allerede ved at tage ham. Mange i tal blev hans afhandlinger og artikler, trykte mest i sønderjyske publikationer. Banebrydende er her hans arbejder om herrnhutismen i Sønderjylland. Især doktordisputatsen fra 1937 om Niels Johannes Holm. Det hændte, han selv talte undskyldende om dette arbejde og ikke mente det værdigt som disputatsemne. Her tog han nu fejl: bogen om aftensangsprædikanten i Christiansfeldt har sammen med afhandlingen om den vestjyske herrnhutisme vitterligt åbnet døren ind til et hidtil ikke udforsket område og banet vej for fremtidig forskning. Men nævnes må også Jens Holdts skildringer af betydelige slesvigske præster fra nyere tid som Nicolaj C. Nielsen, Carsten Petersen, N. A. Jensen og endnu flere – hans studier vendte sig jo med årene stadigt mere mod tiden efter 1864; og en skildring af hele perioden op til 1920 ligger færdig i manuskript efter ham.

Og Jens Holdt var præsten – gennem hele 38 år sognepræsten for Brede menighed. Som repræsentant for denne menighed kan jeg ikke tale. Men

som den yngre præstebroder kan jeg bevidne, hvad han ved ord og eksempel lærte mig selv om det at være præst. Mere end én gang, når noget var problematisk for mig, gik min tanke eller forespørgsel til Brede præstegård. Og det viste sig gavnligt at følge rådene derfra. Var vi sammen til bibellæsning i en gård, fik jeg lov at følges med ham på et husbesøg, eller samledes vi en søndag i Brede kirke – det var ikke den teologiske doktor eller den historiske forsker, men præsten Jens Holdt, vi da stod overfor.

Og her mødte vi ham som kristen. Han var udgået fra et indremissionsk hjem i Bjolderup sogn. Gammelslesvigsk kirkefromhed af Brorsons og Indre Missions art var hans åndelige moderskød. Tiden kom, da den unge mand selv skulle tage stilling. Og det blev til en brydning mellem arven fra hjemmet og det, som studenterårene med den moderne teologi gav indblik i. Som han selv sagde engang: »Jeg kunne ikke mere synge »Der er solskin i min sjæl i dag«. For der var ikke solskin i den.« Kristenarven måtte tilkæmpes – tilegnes gennem nye formuleringer, nye påvirkninger og egne erkendelser. Her mødte han den såkaldte liberale teologi uden, at han dog blev virkelig liberal-teolog. Han mødte grundtvigianismen, men blev aldrig rigtig grundtvigianer, i alt fald ikke i de senere årtiers betydning af ordet. Disse bevægelser virkede derimod som afklarende tilskud til hans modne kristensyn – som Vestslesvigs vadehav ved flodtid modtager gaver af det store havs rigdom, men bliver ved at være vadehavet. Og med årene var det, som den gamle provst alt mere droges tilbage mod sin oprindelige kristenarv i Brorson'sk pietisme, herrnhutisk menighedssyn og slesvigsk bibeltroskab og kirkelighed. Han havde engang ikke mere kunnet synge med på sine forældres indremissionske vækkelsessang om solskinnets i sjælen – ved Indre Missions forårsmøde i Åbenrå i år var det ham, der holdt hovedtalen! I maj talte han i Christiansfeld ved Niels Johannes Holms grav på »Gudsageren« i anledning af 125-året for Brødremenighedens første missionsfest. I et brev nu i sommer skrev han med bekymring om moderne teologers angreb på bibelen og kaldte dem »kirkens golde børn«. Og hans sidste brev til mig nu i august sluttede med ordene: »Kristi efterfølgelse giver fremtid!« Ringen var sluttet.

Andre vil kunne fortælle andet og mere om Jens Holdt – om hans folkelige nationalpolitiske virke og om hans arbejde indenfor Historisk Samfund – ligesom læserne selv ved, hvad hans flittige pen betød for Månedsskriftet. Her er udfra personlige oplevelser og udaf en dyb taknemmelighedsgæld søgt tegnet et billede af embedsbroderen, af den faderlige vejleder og vennen. Han fyldte meget iblandt os historisk, menneskeligt og kristeligt. Og meget har vi mistet nu ved hans død. Men over hans livsværk, der nu er øvet, som over hans minde, der skal stå med ære iblandt os, skal lyde kirkens gamle bøn: Requiescat in pace – »Gud, lad ham hvile i din fred!«

Urban Schrøder.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Ægtske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjyds Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Støt

vore

annoncører

Tilbud og efterlysninger
så BOGBØRSEN

Optages gratis for abonn.
på Sønderjysk Månedsskrift

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. - Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.